

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІ ЕЛЕМЕНТИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

ОСТАФІЙЧУК Григорій Володимирович - кандидат юридичних наук, доцент, начальник Головного слідчого управління Служби Безпеки України

УДК 343.123.12

Стаття розглядає наукові та теоретичні підходи до практики взаємодії між органом досудового розслідування, слідчим та оперативними підрозділами. Визначаються процесуальні, непроцесуальні форми взаємодії, ставиться питання про взаємодію при розкритті злочинного проступку, використання оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування. Представлено шляхи удосконалення взаємодії на основі практики застосування методів ОРД в кримінальному процесі та визначаються наукові підходи до їх використання в разі ідентифікації підозрюваного, скоювача злочинного проступку.

Ключові слова: слідчий, орган досудового розслідування, оперативні підрозділи, взаємодія, докази, постанови, оперативна інформація.

Актуальність статті полягає в тому, що чинний КПК України встановив положення розкриття кримінального правопорушення, встановлення особи, яка його вчинила за допомогою застосування елементів оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні. Треба зазначити, що статус оперативних підрозділів у КПК не визначений. Повноваження, на підставі яких оперативні підрозділи здійснюють оперативно-розшукову діяльність до реєстрації заяви про вчинення кримінального правопорушення, встановлені законом України про оперативно-розшукову діяльність, відомчими нормативними акта-

ми МВС, Служби безпеки України. Однак, як свідчить практика, окремі накази МВС встановлюють повноваження оперативних підрозділів у протиріччя з чинним КПК. З одного боку, накази постійно змінюються, удосконалюються, набувають нових аспектів вирішення проблем, які виникають під час проведення оперативно-розшукових заходів, а КПК залишається на місці. З другого боку, кримінальні елементи постійно набувають нових форм у протидії оперативним підрозділам. Треба зазначити, що з 2012- 2015 рік з органів МВС було скорочено 85% працівників, які мали досвід роботи понад 5-10 років, а СБУ – скорочено 80%. Кадровий «голод» позначився на боротьбі з кримінальними елементами. Якщо у 2012- 2013 роках було зафіксовано не розкритими 25% кримінальних тяжких правопорушень, то у 2014 – 2015 роках дані показники перевищили 40%.

Гірше положення можна констатувати відносно кадрового забезпечення слідчих. За 2012 – 2015 роки скорочено 90% слідчих, які мали досвід роботи більш 10 років. Сьогодні треба констатувати, що вік слідчих встановлений до 40 років у МВС – 75%, у СБУ – 60%.

Розкриття кримінального правопорушення КПК поклав на слідчого, а оперативні підрозділи виконують доручення слідчого. Аналіз емпіричного матеріалу свідчить, що доручення у 50% надаються без урахування можливостей оперативних підрозділів, 40% зазначають, що слідчий

надає доручення, яке неможливо виконати оперативному співробітнику. Наприклад, «встановити контакт з кримінальним елементом для визначення місця знаходження зброї, якою було вчинено кримінальне правопорушення та вилучити її» та ін. 10% доручень надаються для кримінального провадження та звіту слідчого про виконачу роботу.

Тому актуальним сьогодні є взаємодія слідчого та оперативних підрозділів, визначення їх статусу та механізму.

Постанова завдання

Теоретичні аспекти діяльності оперативно – розшукових дій у кримінальному провадженні були предметом розгляду наукою оперативно - розшукового права. Слід зазначити низку вчених, які надали теоретичне обґрунтування використання ОРД у кримінальному провадженні: О.М. Бандурка, Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко, О.Г. Ковальов, М.А. Погорельський, О.О. Юхно та ін.[1; 3; 6, с. 37; 7; 9].

Теоретичні дослідження, які пов'язані з процесуальними нормами, між кримінальним процесом та оперативно-розшуковою діяльністю були предметом розгляду багатьох вчених, з боку: А.Я. Дубинського, О.В. Бауліна, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівського, С.В. Слінько та ін. [2; 4; 8].

Вчені в галузі ОРД та кримінального процесу надали стратегічно концептуальні положення щодо використання результатів оперативно-розшукової роботи під час фіксації доказів вини підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Однак, завдання розширення їх досліджень, удосконалення відповідно часу та практики діяльності слідчого та оперативних підрозділів постійно має нові елементи теоретичного застосування та механізму практичної діяльності.

Головні причини існуючого неблагонадійного становища в боротьбі зі злочинністю досі є: недоліки в організації взаємодії слідчих, органів дізнання і суб'єктів оперативно-розшукової діяльності; безсистемний обмін оперативною та доказовою інформацією між ними; обережність і не-

рішучість через побоювання можливої загрози власній безпеці органу та особистої безпеки оперативного співробітника або викриття працівника оперативного підрозділу, який має працювати під псевдонімом; боязнь бути визнаними громадськістю та засобами масової інформації порушниками прав громадян, що стримує суб'єктів оперативно-розшукової діяльності від проведення активних оперативно-розшукових та оперативно - технічних заходів отримання оперативної інформації.

Поняття суті названих проблем викликає потребу більш глибоко осмислити питання співвідношення та взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу.

Процесуальні форми взаємодії слідчого з оперативними підрозділами на досудових стадіях кримінального процесу включають у себе механізм проведення негласних слідчих (розшукових) дій, застосування при цьому окремих положень оперативно-розшукової діяльності. Слідчий повинен мати: можливість доступу до оперативних матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; надавати доручення, вказівки щодо проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій або брати у них участь; надавати клопотання до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій.

Особлива форма процесуальної взаємодії за наказом та постановою керівника органу досудового розслідування, яка у КПК визначена як слідча - оперативна група. Тільки вона має особовий статус, який ставить знак рівності між процесуальними повноваженнями слідчого та оперативно-розшукового співробітника. Вона має ціль розкриття кримінального правопорушення тому всі процесуальні та оперативні засоби поєднані у єдине ціле.

Непроцесуальні форми взаємодії можна визначити на підставі емпіричного матеріалу, опитування слідчих та оперативних співробітників. Всі вони єдині у своїх висновках, що взаємодія повинна мати не процесуальні форми, які є більш ефектив-

ними та включають у себе проведення нарад, обговорення результатів досудового розслідування, взаємне спілкування щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій та ін.

О.М. Бандурка надав глибокий аналіз досліджень актуальних питань у галузі теорії та практики кримінального процесуального використання результатів оперативно-розшукової діяльності. Він зазначає, що адекватне правове реагування на кримінальні прояви є необхідною умовою виживання, ознакою приречення ситуації, доцільності та розумності дій суспільства і держави в боротьбі зі злочинністю. У зв'язку з цим очевидне розширення сфери застосування матеріального права має забезпечуватися синхронним розвитком і вдосконаленням кримінального процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності [1, с. 503].

О.О. Юхно проаналізував окремі аспекти оперативно-розшукової діяльності та вважає безперечним твердженням учених та практиків, що оперативно-розшукова діяльність відіграє важливу роль серед найбільш ефективних засобів боротьби з кримінальними правопорушеннями. Використання специфічних сил, засобів і методів її суб'єктами є одним з найважливіших, невід'ємних компонентів успішної роботи для вирішення завдань щодо виявлення, попередження, припинення і розкриття кримінального правопорушення. При цьому своєчасне виявлення його ознак, адекватні дії при отриманні відомостей і затримання підозрюваного є важливим завданням початку реалізації принципу невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення [9, с. 104].

В.В. Коваленко вказує, що практична діяльність слідчого свідчить, що потенціал оперативних підрозділів реалізується в боротьбі з кримінальними правопорушеннями не в повну силу. Про це свідчать факти тривалої безкарної діяльності злочинних груп та об'єднань, несвоєчасне виконання органами, які проводять оперативно-розшукову діяльність, доручень слідчих, вказівок прокурорів, ухвал слідчого судді. Припинення або різке зниження активності

оперативно-розшукових заходів з розкриття групових кримінальних правопорушень пояснюється тим, що після затримання підозрюваного, за чинною системою оцінки кримінальне правопорушення з цього моменту вважається розкритим і оперативно-розшукові підрозділи не проводять подальшу роботу [5, с. 10].

Аналіз роботи оперативних підрозділів надає підстави для висновку, що застосування норм закону про оперативно-розшукову діяльність та деяких інших законодавчих актів нерідко має місце проб та помилок, з орієнтацією на відомчі інтереси. Більше того, неурегульованість понять конкретних категорій оперативно-розшукової діяльності, зазначених у законі, створює об'єктивні передумови для їх довільного тлумачення. Це знижує рівень довіри до всієї діяльності, приводить до втрати доказового значення її результатів. Причин цьому, як нам видається, достатньо. Однією з них є відсутність реального сприйняття співвідношення та взаємозв'язку кримінального процесу та оперативно-розшукової діяльності.

Причиною розподілу оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу можна визначити у наступному. По-перше, відсутність правил співвідношення зазначених категорій оперативно-розшукової діяльності в нормах Кримінально-процесуального закону. По-друге, низький рівень якості процедури отримання, оформлення, оцінки та об'єктивізації результатів оперативно-розшукової діяльності.

Теоретичний аналіз цілей і змісту оперативно-розшукової діяльності переконує в тому, що вона спрямована на успішне вирішення завдань, насамперед кримінального процесу на швидке і повне розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Важлива роль повинна відводитися вдосконаленням правових норм, що вказують на співвідношення і взаємозв'язок оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Незважаючи на нові положення чинного Кримінального процесуального закону існує гостра необхідність у законодавчій регламентації реального механізму

використання отриманих результатів оперативно-розшукової діяльності. Грунтуючись на тому, що результати оперативно-розшукової діяльності - відомості, отримані відповідно до закону «Про оперативно-розшукову діяльність», насамперед фактична оперативна інформація, є головною метою оперативно-розшукового заходу, що проводиться в рамках розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Тому критерієм об'єктивності повинна бути відповідність фактичних даних, отриманих з різних джерел засобами збирання, документування.

Концепцію оперативно-розшукового забезпечення розкриття та розслідування кримінального правопорушення можна визначити як комплексну теоретичну систему, що об'єднує сукупність положень законотворчого, загальнонаукового, науково-практичного характеру, що дозволяє встановити на її основі співвідношення і взаємозв'язок оперативної розшукової діяльності та кримінального процесу.

Необхідно стандартизувати процес отримання, збирання, використання фактичної оперативної інформації, її оцінки слідчим, прокурором, судом як доказів, які процесуально повинні бути закріплені слідчим під час проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій.

Висновки

Законотворчі висновки акумулюють та формулюють конкретні законодавчі пропозиції, що дозволяють знизити рівень суперечності між станом юридичної науки, практики та вимогами суспільства про необхідність застосування адекватних і оптимальних оперативно-розшукових заходів, отриманих результатів проведення негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесі.

Загальнонаукові висновки пов'язані з визначенням сутності відтворення фактичної оперативної та непроцесуальної інформації. Через загальнонаукові методи можна розкрити підходи щодо досягнення мети, розробки теоретичних положень оперативно-розшукового забезпечення під

час розслідування кримінального правопорушення на підставі співвідношення і взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та процесуальної діяльності слідчого.

Науково-практичні висновки стосуються безпосереднього інформаційного забезпечення оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу. Застосування наукових методів, їх визначення та підходи до різних категорій і термінів допоможуть надати конкретні висновки, зробити пропозиції щодо удосконалення теоретичних положень проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Це дає можливість розглядати розроблену концепцію як сукупність наукових положень законотворчого, загальнонаукового, науково-практичного характеру, що представляють собою внесок у комплексне дослідження оперативно-розшукового забезпечення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, застосування реального співвідношення і взаємозв'язку оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу в питаннях доказування і процесу отримання, перетворення і практичного використання результатів оперативно-розшукової діяльності.

Необхідно звернути увагу на наукові ідеї, продуктивність яких перевірена практикою: методологічною основою використання результатів оперативно-розшукової діяльності в інтересах кримінального процесу повинні служити положення теорії пізнання та категорії збирання, перевірки і оцінки результатів даної діяльності, як фактичні дані, та процесуальне закріплення їх як доказів.

Література

1. Бандурка О.М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності. монографія. / О.М. Бандурка. – Харків: Золота миля. 2012. – 620с.
2. Баулін О.В. Провадження дізнання в Україні / О.В. Баулін, С.І. Лук'янець, С.М. Стахівський. Київ. Нац. Академія внутр. справ України. 1999. - 121с.
3. Грошевой Ю.М. Нове у криміналь-

АНОТАЦІЯ

Стаття розглядає наукові та теоретичні підходи щодо практики взаємодії між органом досудового розслідування, слідчим та оперативними підрозділами. Визначаються процесуальні та непроцесуальні форми взаємодії, ставиться питання взаємодії під час розкриття кримінального правопорушення, використання оперативних підрозділів на стадії досудового розслідування. Надаються шляхи удосконалення взаємодії на підставі практики застосування методів ОРД у кримінальному процесі та визначаються наукові підходи їх використання у разі викриття підозрюваного, який вчинив кримінальне правопорушення.

ному законодавстві України / Ю.М. Грошевой, Т.М. Мірошніченко. – Х. Основа. 2002. – 110с.

4. Дубинський А.Я. Организация следственно-оперативной группы /А.Я. Дубинський. Киев. КВШ МВД СССР. 1981. – 155с.

5. Коваленко В.В. Організація профілактики економічної злочинності в Україні: автореф. дис. докт. юрид. наук 12.00.07. /В.В.Коваленко - Х. ХНУВС. 2005. – 24с.

6. Ковальов О.Г. Некоторые проблемы законодательного регулирования оперативно-розыскной деятельности в уголовно-исполнительной системе /-

SUMMARY

The article examines the scientific and theoretical approaches to the practice of interaction between a pre-trial investigation, investigator and operational units. Defined procedural and non procedural forms of interaction, the question of interaction during the opening of a criminal offense the use of operational units under preliminary investigation. Cries ways of improving cooperation on the basis of the practice of investigative methods in criminal process and scientific approaches determined their use in case of exposure suspect who committed a criminal offense.

О.Г. Ковальов. – М. Полицейское право. -№ 4 – С. 37.

7. Погорецкий М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: монографія. /М.А. Погорецкий. – Х. Арцис, ЛТД. 2007. – 576с.

8. Слінько С.В. Теорія та практика реформування досудового розслідування: монографія /С.В. Слінько. – Х. Владимирів. 2011. – 280 с.

9. Юхно О.О. теорія і практика оперативно-розшукового запобігання злочинам органами внутрішніх справ: монографія. /О.О. Юхно. – Одеса. Інтерпрінет. 2010. - 368с.